

# Özel Dosya: Eleştirel Hümanizm ve Ekoloji Sayı Editörlerinden

Zeynep Talay Turner, Özge Ejder, Çiğdem Yazıcı

*Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*'nin yedinci sayısında içinde yaşadığımız Antroposen çağında insanın kendisini, evrene her yönden nüfuz ederek, nasıl bir fail olarak konumlandığını sorgulamak ve tartışmak istedik. Evrenselci hümanist gelenekte insan zihne atfedilen nitelikler üzerinden tanımlanarak, otonom, bilinçli ve rasyonel bir fail olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu gelenekte insan-doğa ilişkisi, karşılıklı ve dönüştürücü bir ilişkiden ziyade, insanın insan olmayan bütün varlıklardan farklılığı itibariyle düşünülür. Dolayısıyla bu perspektiften organik ve fark temelli bir ilişkisellik yerine, farklara karşı indirgemeci, insan-merkezci bir tahakküm kendini doğal ve zorunluymuş gibi dayatır. Ancak Antroposen çağında yaşadığımız ekolojik kriz, insanı farklı yaşam formları ve sistemlerinin hem kurucu unsuru hem de bu formlar tarafından kurulan bir varlık olarak evrimleşen ekosistemin bir parçası olarak nasıl tartışmamız gerektiği sorusunu aciliyetle öne çıkarmıştır. Sayı konusu ve çağrı metni üzerine düşünürken üç felsefeci olarak dikkatimizi çeken ilk şey, doğa üzerinde kurulan insan-merkezci tahakkümü salt felsefi kuramsal bir yerden değil toplumsal cinsiyet, etnisite, yaş, coğrafyalar arası hareketlilik ve göç gibi daha somut ve sosyal bağlamlarda disiplinler arası ilişkilerle tartışmanın gerekliliği oldu. Bu sebeple, sayıya çağrımızı bu yönde yaptık. Nihayet bu sayıda bir araya gelen metinlerin bizi beklentilerimiz ve yaklaşımımız konusunda bir miktar şaşırttığını söylemek isteriz. Zira interdisiplinerite çağrımız karşılığını beklemediğimiz şekilde buldu. Bu sayıda felsefenin diğer disiplinlerle ilişkiselliğini örnekleyen metinler yerine çoğunlukla tartışmayı felsefe tarihinin kendi ürettiği kavramları ve gelenekleri sorgulayarak yürüten ve bu sorgulama itibariyle çağının somut ve soyut bağlamdaki krizine cevap üretmeye çalışan yazılar okuyacaksınız. Bununla birlikte bu yazıların gerek bizzat gerekse de odaklarına aldıkları filozof ve metinler yoluyla, felsefi olan ve olmayan sınırını ihlale açan, transgresif yaklaşımlarına dikkat çekmek isteriz. Çağımıza adını bazen olumlayıcı bazen de bir sonu imler tarzda ama her şekilde bir krizi betimleyerek yazdıran Antroposen, tam da her krizin yaptığı gibi başta insan olan ve olmayan arasındaki olmak üzere, var olan sınırları sorgulatıyor. Bu sayıda okuyacağınız yazıların bunu felsefi olan ile olmayan sınırında gerçekleştiriyor olmalarının altını bu yüzden önemle çizmek isteriz. Tam da bu sebeple, Antroposen tartışmasını bu sayıda örneklendiği şekliyle, bir tür sınır sorunlaştırması olarak istikrarla bütün düşün yaşamı boyunca sürdürmüş ve yakın zamanda kaybettiğimiz Bernard Stiegler bu sayının yazarlarının tartışmalarının ortak

referansı olarak öne çıkıyor. Stiegler bu sayıda yazarlara çağımızın faili insanı yeniden düşünmek için onu, ontolojik olarak teknik bir varlık olarak teknoloji üzerinden, epistemolojik olarak doğayla ilişkisinde ve fenomenolojik olarak ona dair hakikatin sanatta görünüşe çıkması bakımından tartışma olanağı sunmaktadır.

Sayımızda ilk olarak **Oğuzcan Sever**'in "Antroposen Krizinde Batı Bilgelikliğini Düşünmek" başlıklı makalesine yer veriyoruz. Sever'in yazısı öncelikle Antroposen çağında beliren insan-merkezci tahakküm pratiklerinin temelinde yatan düşünme biçimlerini Batı Felsefesinde Antik Yunan ve Modern-Kartezyen düşünce geleneklerine gönderme yaparak açıklıyor ve eleştirel bir yaklaşımla sorguluyor. Bizlere önce Batı metafiziğinin ürettiği bilinç-madde, akıl-doğa, zihin-beden gibi ayrımların yaşamı ve canlılığı nasıl da donduran düşünme biçimleri olduğunu gösteriyor. Sonrasında insanı türler arası ilişkilerde ayrıcalıklı ve tahakkümcü bir konumda değil yaşamla ilişkisellik içerisinde dayanışmacı bir halka konumunda düşünmenin imkânlarını araştırıyor. Post-humanizm ve Braidotti düşüncesiyle bir diyalog kurarken ve bir etkileşim ağı olarak görülebilecek doğada insanı bir göçebe konumda düşünmeyi önerirken, Haraway'e referansla doğayı bir "öteki" değil, bir ortak yer [*commonplace*] olarak tanımlıyor. Çağımızın çeşitli krizlerine cevaben organik-inorganik tüm varlıkları kapsayan bir söylemle ve Latour'un kavramıyla "şeylerin parlamentosu"nu hayata geçirmeyi öneriyor. Yazı, nihayetinde, eleştirel yaklaşımıyla yeryüzünü içine alacak tahakkümsüz yeni bir ontolojinin ve etiğin geliştirilmesini amaçlıyor.

384

Benzer bir dayanışmacı imkân arayışını **Boğaç Berkmen**'in "(Neg)Antroposen ve Yaşamın Noetik Vafı: Bernard Stiegler'in Antroposen Eleştirisi" başlıklı makalesinde teknoloji ve insan ilişkisi üzerine yaptığı tartışmada da görüyoruz. Bu yazıda, Stiegler'in noetik varlık olarak gördüğü insanın Antroposen çağda girdiği krizi, bu sefer yaşamla arzu üzerinden kurduğumuz ilişkide bir kriz olarak, daha detaylı söylersek bu arzu ile geleceğin açılması dolayısıyla beliren bireyleşme sürecinde bir kriz olarak okuyoruz. Burada geçmişe-yönelimlerin de içerildiği geleceğe-yönelimleri dışsallaştırarak bireyleşen insanın Antroposen çağda girdiği kriz, arzunun da krize girmesi ile yorumlanıyor; geleceğe-yönelimlerin hiçlik ile dolması ve bireyleşmenin de yitimi anlamına geliyor. **Berkmen**'e göre olumsuzlukla ve krizlerle dolu olan Antroposen'den çıkmak ise onun ötesine geçmek ve sınırlarda düşünmeyi gerektiriyor. Stiegler'den ilhamla insanın noetik vasfını bu sınırlarda düşünme imkânlarını açabilecek bir kaynak olarak ele alan yazı, bize yaşam ve teknik ile ilişkili bireyleşmenin yollarını geleceğe açık olarak yeniden düşünmenin yollarını göstermeyi amaçlıyor.

**Cansu Öcel** ise Stiegler felsefesindeki Heidegger ve Simondon kaynaklarına giderek **Berkmen**'in yazısındaki tartışmayı felsefi arka planıyla genişleterek sürdürüyor. "Hala Zamanımız Var mı? Bernard Stiegler'in Bireyleşme Sahnesinde Ben, Biz ve Onlar" başlıklı yazısında **Öcel**, Stiegler'in nasıl bir bireyleşme sahnesi kurmaya çalıştığını incelerken Simondon'un teknik dışsallaştırma yoluyla kurulan birey-öncesi alanı ortaya çıkarmakta başarılı olduğunu ancak bireysizleşme konusunu yeterince tartışmadığını iddia ettiğini gösteriyor. **Öcel**'in yazısında Stiegler'in bu eksiği Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'daki *das Man* kavramsallaştırmasıyla tamamlayabileceğimizi düşündüğünü görüyoruz.

Stiegler'in felsefesinde, Simondon ve Heidegger'in düşünceleri gibi etkin olan bir diğer düşüncenin de Derrida'dan ve onun Platon'a referansla farmakon kavramında izini sürdüğü, hafıza için hem ilaç hem zehir olarak gördüğü yazı düşüncesinden geldiğini görürüz. Tekniğin de yazı gibi hem ilaç hem zehir olması, **Burak Atasever**'in "*New Media Technologies as a Pharmakon* - Bir Farmakon Olarak Yeni Medya Teknolojileri" adlı makalesinde yeniden ele alınıyor. Bu yazı, insanın belirişinde tekniğin rolünü gösterirken kökenindeki belirsizliğe ya da farmakolojik çift yönlülüğe Stiegler'in Prometheus ve Epimetheus mitine göndermesi yoluyla işaret ediyor. Medya teknolojileri ve internet özelinde teknolojinin çağımızda çift yönlü özelliğinin devam ederek hem insanı nasıl bir birey olarak ürettiğini ve hem de nasıl bir kriz ürettiğini inceliyor. **Atasever** burada çağımızın tıbbi, ekonomik, politik, kültür ve anlama ilgili krizlerini, Antroposen Çağda artık tüm gezegenin krizi olarak ele almakta ve tartışmaktadır. Krizin merkezinde konumlanan teknik nesneyle ilişkimizi tek boyutlu bir yerden ele almayıp, yazıda olduğu gibi bir farmakon olarak teknolojiye de beliren çift yönlü etkiyi göz önüne alıyor; bu vesileyle teknikle kurulabilecek pozitif iyileştirici ilişkileri de etik-politik bir düzlemde ortaya çıkarmanın yollarını arıyor.

Öte yandan çağımızın faili olarak insanı yeniden düşünmek salt antroposen kavramı etrafında gerçekleşmemektedir. Aslında söz konusu kriz farklı tarihsel, kavramsal bağlamlarda farklı adlar altında düşünülelmıştır. **Anıl Ünal** yazısında bu kavramlardan bir diğeri olan transhumanizm eksenindeki tartışmalara farklı bir perspektiften yaklaşmayı öneriyor. Transhumanizmi bilim kurgu bir kavram olarak ele almak yerine insanlık tarihinin başından itibaren kavramsallaştırmayı deniyor. İnsan adını almış varlığı dilsel gelişimi ve varlık alanına bıraktığı izler ve o izlerin anlamları üzerinden dokunan insanlık teması etrafında okumanın imkanını sorguluyor. Bu çerçevede insan olmanın mantıksal olarak nasıl ele alınabileceğine ilişkin olarak Turing testi örneği üzerinden geleneksel olmayan biçimde gramatolojik bir analiz sunarak bu sayıdaki tartışmalara katılıyor.

Bir diğer, insan failini farklı bağlamlarda yeniden düşünme denemesini ise **Lewis Johnson**'ın "Çeşitlilik Tartışmaları: Türkiye'den Video İşlerinde Hayvan Yaşamı" başlıklı yazısında buluyoruz. İnsan ve hayvan arasındaki ilişkinin sanat dolayımıyla bir tür yansıtma işi de görebildiğine, hayvansal olanın insanda, insansal olanın hayvanda görünüre çıkmasının zemini olarak sanatı işaret ediyor bu yazı. Sayımızın tutarlı teması olan sınır sorgulamasını Türkiye'nin çeşitli coğrafyalarını kat ederek video işleri üreten sanatçıların, özellikle hayvansal yaşam formlarını konu alan çalışmalarının analizi üzerinden yapıyor. Ayşe Erkmen, Hale Tenger, Şener Özmen, Erkan Özgen, Ali M. Demirel, İnci Eviner, Ayhan Safoğlu ve Mehmet Ali Boran gibi usta ve yeni nesil sanatçıların işleri, küresel ısınma ve agrokimyasal tarımın özellikle bioçeşitlilikte sebep oldukları ekolojik hasar ve felaket sorunsalları ışığında inceleniyor. Johnson, bu işlerin yaratıcılığını ve gücünü hayvan çalışmaları alanında ihtiyaç duyulan, tarihsel ve kültürel farklara dair yerinde bir kavrayış ve etnografik konulara gösterilen özenden aldığını iddia ediyor. Etnografi ve ekoloji sınırlarını zorlayan söz konusu işlerin çoğunluğunu okuyucular ayrıca sanatçıların web sitelerinden izleyebilirler.

**Johnson**'ın yazısında defaten dile getirdiği tarihsel ve kültürel fark vurgusunu **Onur Aslan**'ın "Ekoeleştirel Perspektiften İklim Krizini Yeniden Okumak: Yaşar Kemal Edebiyatında Yer Alan İnsan-Doğa İkiliğinin Güncel İklim Anlatısındaki Yeri" başlıklı yazısında da görüyoruz. Sayımızın adeta teması haline gelmiş olan sınır kavramı ve sınırın ihlali tartışması bu defa hem insan-hayvan ya da insan-doğa ilişkisi hem de edebiyat ve eleştirel teori arasındaki sınırların ihlali, bu iki alanın birbirine geçmişliği ve birbirini zenginleştirmeleri olarak karşımıza çıkıyor. Yaşar Kemal metinlerini ekoeleştirel yöntemle ele alarak, uluslararası alanda karşımıza çıkan iklim değişikliği söylemiyle eleştirel teorinin sunduğu argümanlar arasındaki karşılıkları inceleyen **Aslan**, *Deniz Küstü*, *Teneke*, *Yanan Ormanlarda Elli Gün*, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, *Kuşlar da Gitti*, *İnce Memed* gibi metinleri inceleyerek Yaşar Kemal edebiyatının eleştirel teoriye yakın bir ekoloji ve çevre anlayışı geliştirdiğini iddia ediyor.

Sayımızdaki tüm yazıları okuduğumuzda Antroposen çağımızda beliren ekolojik krize felsefi gelenek başta olmak üzere tüm insani düşünme alanlarımızdan nasıl cevaplar verebileceğimizi görüyoruz gibi. Ekolojik krize yol açan insan-merkezci tahakkümün yerine doğayla insan arasında kurulabilecek daha adil bir ilişkinin yollarını ararken çağımıza gelen bu yazılar eleştirel hümanizmi öncelikli olarak çağımıza damgasını vurmuş olan teknoloji ile ilişkimizi tartışarak aradılar. Doğa kadar teknik ile ilişkimiz, hayvan ile ilişkimiz, sanat ile ilişkimiz, edebiyat ile ilişkimiz, en nihayetinde yeryüzü ile ilişkimiz her seferinde bir insan ile ilişkiyi de barındırmaktadır. Ancak bu yazılar bize insanı merkezi konumdan çıkarttığımızda belirecek daha yaratıcı teknikler ve daha arzu dolu yaşamlar kadar daha adil ve etik ilişkiler ağı açan yeni zamanları düşünmenin imkânını da açıyorlar. Bu sebeple, ekoloji ve eleştirel hümanizmi yeniden birlikte düşünmemize yaptıkları değerli katkılarından dolayı tüm yazarlarımıza ve bu yazılarla diyaloga girecek tüm okuyucularımıza şimdiden çok teşekkür ediyor, sayımızın daha ileri çalışmalar için ilham verici bir vesile olmasını umut ediyoruz.